

БОЖО ЋОРИЋ

О ПОЛМУ МОТИВАЦИЈЕ У ТВОРБИ РЕЧИ*

1. Посматрајући речнички фонд српског језика са формалног становишта може се, поред осталог, уочити да у њему постоје парови речи са једним заједничким и једним различитим делом; први их повезује, други диференцира. Тако се, рецимо, делови речи као што су *трава*, *бале*, *алат*, *риба*, *сан*, *стид*, *рат*, *Балкан*, *Чех* понављају у речима какве су *травица*, *балав*, *алатни*, *рибар*, *сањар*, *бестидан*, *ратни*, *балкански*, *чешки*, односно *травњак*, *балавац*, *балавица*, *алатница*, *рибарница*, *сањарија*, *бестидник*, *ратник*, *балканизам*, *чехизам* итд. Ови заједнички сегменти, присутни у наведеним речима, јасан су показатељ њихове међусобне повезаности на плану израза. Ако овоме формалном моменту додамо и семантички, видећемо да се овим речима, и поред идентичних делова, именују различити десигнати (исп. *риба* - *рибар* - *рибарница*), али тако да међу свим овим речима постоји јасна семантичка сродност. Види се, такође, да су неке од напред наведених речи и формално и семантички усложњене, односно да једне формално и семантички проистичу из других, другим речима - на плану израза и на плану садржаја једне речи су узеле понешто од других речи. Пар речи *риба* и *рибар* има заједнички део *риб-*, а разликују се финалним делом: наспрам релационе морфеме *-а* првог члана пара, стоји формант *-ар* другог члана (овај формант кумулативно представља деривациону морфему *-ар-* и релациону морфему *-Ø*). Види се, дакле, да је ова друга реч по форми сложенија: има целу једну морфему више (деривациону морфему *-ар-*). Значи ли то да формално сложенија формација има и на плану садржаја већу сложеност? Другим речима: је ли формално усложњавање праћено истовремено и семантичким усложњавањем? Одговор на ово питање добија се одговарајућим значењским описом оба члана пара, а тај опис гласи: *рибар* = *онај који лови рибу*, а *риба* = *оно што лови рибар*. Иако оваква семантичка интерпретација друге речи

* Рађено у оквиру пројекта 1748 (Терминолошка стандардизација лингвистичког описа савременог српског језика), који финансира Министарство за науку, технологију и развој Републике Србије.

није немогућа, ипак се нигде не примењује. Та се реч увек, из разумљивих разлога, дефинише описно. Међутим, понуђени семантички опис прве речи сасвим је очекиван, а проистиче из њене формално-семантичке структуре: и на формалном и на семантичком плану она је сложенија од речи *риба*, с којим стоји у пару. Поред значења '*риба*' садржаног у сегменту *риб-*, она има и додатно значење *онај који (лови)*, садржано у сегменту *-ар-*. Дакле, *рибар* = *онај који лови рибу*. Оваква семантичка парафраза указује и на смер стварања формалне везе ових двеју речи, а тај смер је од речи *риба* ка речи *рибар*. У овој вези реч *риба* је примарна, а реч *рибар* секундарна. Генетски протумачено - без прве речи не би било ни друге. Оваква прозирна формално-семантичка веза двеју речи назива се у дериватолошкој литератури *мотивација*, односно *мотивисаност*¹.

2. Значај овог појма у дериватологији веома је велик. Уочио је то, прилично давно, и Александар Белић, кад је рекао: "Мотивисаност и продуктивност - то су две напоредне особине; зато свако губљење мотивисаности повлачи за собом и стварно губљење продуктивности"². Ово Белићево запажање о значају мотивисаности у науци о грађењу речи није оставило великог трага у србистици, па се код каснијих српских граматичара о овом појму углавном не говори. Међутим, у широј славистичкој науци, односно у граматицима словенских језика и расправама из творбе речи овај појам је незаобилазан.³ Постојање односа *мотивације* међу речима имплицира постојање групације *мотивисаних* и *немотивисаних* речи. У том смислу гледано речи: а) *трава, бале, алат, риба, сан, стид, рат, Балкан, Чех* су немотивисане, а речи б) *травица, балав, алатни, рибар, сањар, бестидан, ратни, балкански, чешки*, односно *травњак, балавац, балавица, алатница, рибарница, сањарија, бестидник, ратник, балканизам, чехизам* итд. су мотивисане. За прву групу речи обично се употребљава квалификатив *прост* (проста реч), а Белић, а за њим и други србисти, има и друге називе: *засебна, лексичка, права, основна, усамљена, немотивисана реч*.⁴ За речи друге групе Белић каже да су *неправе*. Генерално узевши, у славистици, и не само славистици, најопштија и најраширенија подела, са позиција савремене дериватологије јесте подела на *мотивисане* и *немотивисане речи*.⁵

3. У србистици се, како смо већ рекли, о односу мотивације међу речима углавном не расправља: стиче се утисак да у том сектору и нема већих нерешених питања. Полази се од тога да на једној страни постоји *основинска (мотивна)* реч а на другој *изведена реч (изведеница, дериват)*, а онда се даље врши анализа ових других. И ту се стаје; као да је увек, у сваком

¹ Реч *мотивација/мотивисаност* има широк дијапазон употреба и срећемо је у разним животним сферама. Одатле је пренета и у дериватологију.

² Исп., Белић, А. (1958) стр. 22.

³ Исп. наведену литературу.

⁴ Исп., Белић А. (1949), стр. 16-17 и (2000), стр. 99-100

⁵ Исп., нпр. *Грамматика современного русского литературного языка* (1970), стр. 37.

конкретном случају, лако рашчланити неку изведену реч, односно утврдити основински и формантски део речи. Да то ипак није лако, и у доста случајева није лако, показаћемо само на једном примеру, примеру речи *балканизам*. У лексикографији се ова реч дефинише овако: *начин и систем живота балканских народа и држава; поступци својствени балканцима (по схватању Запада обично презриво).*⁶ Овоме се додаје и: *језичка особина карактеристична за више балканских језика.*⁷ Иако се лексикографска дефиниција не мора поклапати са творбеном, већ из наведених дефиниција види се да одређивање основинске речи наилази на потешкоће: је ли у тој улози придев *балкански* или именица *Балканац*. А можда је основинска реч *Балкан*. Наиме, семантички опис може бити вишеструк: *оно што је својствено балканским народима, Балканцима, становницима Балкана.*

4. Предмет дериватологије су, наравно, само *мотивисане* речи.⁸ Ова друга групација речи (немотивисаних, простих) занимљива је утолико уколико се јавља у улози материјалне базе оних првих. Међу овим двема групацијама заједничког речничког фонда може, дакле, постојати однос *мотивације (мотивисаности)*, при чему се подразумева да *немотивисане* речи увек *мотивишу* речи друге групације, тј. мотивишу изведене речи. Овако гледано, немотивисана реч улазе у састав мотивисане тако што чини њену *основу*. У том смислу ваља разликовати *основинску/основну реч* од *творбене основе*. Начелно гледано у изведеној речи, по правилу, немамо целу основинску реч, већ њен део - творбену основу. Али у деривацији се у функцији основинске речи не јавља само и једино творбено немотивисана реч: ту улогу може имати, а често и има и већ мотивисана реч. То даље значи да све речи једног језика, како немотивисане, тако и мотивисане, јесу потенцијал за стварање нових лексичких јединица. Према томе, за улогу основинске речи равноправно конкуришу и мотивисане и немотивисане лексичке јединице.

Из овога се види велики значај појма *мотивације* у творби речи. Овај појам у дериватологији укључује у себе како формални, тако и семантички моменат. То значи да однос основинска реч : секундарна реч (изведена реч) укључује оба ова момента истовремено. Не може се говорити о мотивацији

⁶ Исп., *Речник српскохрватскога књижевног језика*, Матице српске (РМС).

⁷ Исп., *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, Српске академије наука и уметности (РСАНУ)

⁸ За творбу речи, као језичку дисциплину, битне су само мотивисане лексичке јединице, дакле оне које према себи имају одговарајућу *основинску реч*. Под *основинском речу* у овом раду подразумева се реч која се са дериватом налази у транспарентној формално-семантичкој вези. Таква веза, на пример, постоји међу именицама *авантуриз/а/м* и *авантура*, где ова друга врши функцију *основинске речи*. Да је реч *авантура* у формалној и семантичкој вези са дериватом *на-из/а/м* откривамо најлакше путем *творбене парафразе* која, у овом случају, гласи *склоност ка авантури*, односно - *прављење авантуре*. Једнако тако утврђујемо да је именица *екстремиз/а/м* мотивисана придевом *екстреман*, што се види сасвим јасно и из лексикографске дефиниције, која се, принципијелно гледано, поклапа са творбеном семантиком⁸.

на творбеном плану ако је, рецимо, јасно уочљив само формални однос међу два речима. У речима *ледина* (необрађена земља), *кошава* (врста ветра) почетни делови поклапају се гласовно са речима *лед*, *кош*, али се на основу овог гласовног поклапања не сме закључивати да се овде ради о творби речи. Наиме *ледина* и *кошава* немотивисане су речи.

5. Мотивисана реч се, као смо видели, често од немотивисане разликује својом величином: она је каткада формално већа од основинске речи, односно има неку морфему више од основинске речи. Код изведене речи тај део по коме се она диференцира од основинске принципијелно долази испред или иза основинске речи, а назива се *префикс* (стоји испред) и *суфикс* (стоји иза речи). То би онда могло значити да речи са оваквим формантима аутоматски иду међу мотивисане, односно изведене речи. У великом броју случајева то јесте тако, али у немалом броју примера може се запазити гласовно поклапање извесних делова у читавом низу речи, а да такво поклапање не мора значити и творбену мотивисаност. Именице *јечам* и *јарам* имају идентичан завршни слог, али се никаквом анализом, никаквим описом не може утврдити однос мотивације према неким другим речима. Оваквих и сличних примера има и код Вука у његовој студији из творбе речи⁹: *бакар*, *вепар*, *ветар*, *чабар*, *чубар*; *врабац*, *конац*, *лонац*, *мољац*, *шокац*, *новац*, *точак*, *чворац*, *балван*, *ваган*, *дуван*, *јаблан*, *табан*; *бадањ*, *огањ*, *ражањ*, *торањ*, *чешањ*, *тигањ*; *краљ*, *маљ*, *чкаљ*, *угаљ*, *чукаљ*; *бусен*, *јасен*, *грумен*, *камен*, *кремен*...*гребен*, *приљен*, *јелен*, *невен*, *пелен* итд. Међутим, у многим другим речима ови финални сегменти могу се без проблема издвојити и протумачити са творбеног становишта. Дакле, само формално поклапање са неким сегментом није довољно да би се нека реч сврставала међу мотивисане. У речи *разговетан* препознајемо сегмент *раз-* (срећемо га у примерима типа *разбудити*, *разбацати* и сл.) и сегмент *-ан*, који долази у бројним примерима типа *страстан*, *гласан* итд., а ипак се та реч не може посматрати као изведена, будући да средишњи део *-говет-* не упућује, синхроно гледано, ни на какво значење које би било предано придеву *разговетан*. Међутим, ни само препознавање каквог значења у некој наоко изведеној лексеми не гарантује постојање мотивационог односа. Тако, на пример, глагол *ишчезнути* можемо рашчланити на делове *иш-* и *-чезнути* (први део срећемо у *ишчупати*, а други део се поклапа са глаголом *чезнути*), али се реч *ишчезнути* ипак не може уврстити међу изведенице јер то не дозвољава семантички опис, а реч *ишчупати* може.

6. Јасно је, дакле, да поделу речи на мотивисане и немотивисане није лако сачинити. Давно је констатовано да је у творби речи мотивисаност комплексна појава и да укључује и форму и значење: изведена реч је мотивисана и формом и значењем неке друге речи.¹⁰ Овај формално-семантички однос између тзв.

⁹ Исп. Вук Стефановић Караџић (1969), стр. 233-321.

¹⁰ Исп. нпр. код Милоша Докулила (1962), стр. 108.

творбене основе и изведене речи обично је прозиран што омогућава једноставно рашчлањивање изведенице на саставне творбене елементе. О овоме сведоче бројни примери типа: *лав-ица*, *глуп-ан*, *вод-ен*, *прозор-чић*, *имен-ова-ти*, *трав-ица*, *бал-ав*, *алат-ни*, *риб-ар*, *рат-ни*, *балкан-ски* итд. (Основинске речи су: *лав*, *глуп*, *вода*, *прозор*, *име*, *трава*, *бале*, *алат*, *риба*, *рат*, *Балкан*).

Начелно гледано једна изведена реч може имати само једну основиску реч, односно само једну основу, па је смер мотивације јасан и иде од основинске речи ка деривату: *гитарист(а)* ← *гитара*.¹¹ Формално гледано, у овом пару лексички различитих речи, изведеница је сложенија од основинске речи (има већи број морфема), па би се онда овај квантитативни критеријум могао примењивати универзално и сваку овако сложенију лексичку јединицу сматрати дериватом. Овај формални критеријум омогућава нам да префигиране формације сврставамо у мотивисане, изведене речи, а код суфиксалних - у већини случајева. (Исп. *риба* → *рибар*, *сан* → *сановник* и сл.)

7. Међутим, нису ретки случајеви да међу речима постоји формално-семантичка веза, уочава се мотивациони однос, али се не може са сигурношћу утврдити која је од њих основинска реч, а која изведена, тј. не види се јасно која коју мотивише. Наиме, постоје парови речи са истим основним делом и истим бројем морфеме, тако да формални критеријум не помаже у дефинисању моти-вационог односа, односно у рашчлањивању таквих формација. Ако је мотивациони однос у пара *учитељ* → *учитељица* јасан (изведеница је и по форми сложенија), то се не може казати и за однос у пара *наставник* - *наставница*: кад се издвоји заједнички део *настав*- преостају форманти *-ник* и *-ница*, што показује да су једнаке формалне сложености. Да би се утврдио правац мотивације мора се, у одсуству формалног, узети као главни семантички критеријум, а он, у конкретном случају, показује да је реч *наставница* семантички сложенија од речи *наставник* јер значи *жена* - *наставник*. Уосталом, имена занимања карактерише *општи род*, односно то је хибридна категорија (укључује лице оба пола), неутрална категорија, па је логично да је формација са етикетом *жена* секундарна у односу на формацију која укључује обоје, тј. да је модификациона формација мотивисана оном другом, а не обратно.

8. У претходним примерима парови речи имали су различито лексичко значење. Међутим, однос мотивације постоји и код речи истог лексичког значења, а различите категоријалне припадности. Парови типа *глагол* - *радна именица* као у примерима *селити* - *сељење*, *журити* - *журба*, *јаукати* - *јаук*, *излазити* - *излаз*, *атаковати* - *атак*, где видимо различиту формалну структуру, смер мотивације је од глагола ка именици, а не обрнуто и то из разлога што је значење радње категоријално значење глагола, а не именице. Принципијелно исту мотивациону слику имамо и у паровима типа *леп* - *лепота*,

¹¹ Смер мотивације означаваћемо стрелицом.

стар - старост: именице се сматрају изведеницама и то не само због веће формалне сложености већ и зато што је значење особине основно категоријално значење придева а не именице.

9. Напред смо посматрали парове речи са истим основинским, а различитим формантским делом. У начелу, једна мотивисана реч може бити у корелацији само са једном основинском речи (мотивном речи). Јасно је нпр. да су речи *кућица*, *горски*, *пеглати* мотивисане само речима *кућа*, *гора*, *пегла*, тј. имају само једну мотивацију. С друге стране реч *северњак* можемо протумачити као изведеницу мотивисану именицом *север* и придевом *северни*. Изгледа да се мотивационе везе усложњавају у одређеним случајевима, а то су они случајеви када је нека изведеница мотивисана већ мотивисаном речи. Исп. примере типа: *травњак*, *балавац*, *балавица*, *алатница*, *рибарница*, *сањарија*, *бестидник*, *ратник*, *балканизам*, *чехизам*, *столарство*, *библиотекарство*, *чизмарство*, *вунарство*, *светитељство*, *просветитељство*, *вуковство*, *краљевство*, *верништво*, *расипништво* итд. где је утврђивање стварних мотивационих веза између наведених изведеница и њихових основинских речи искомпликовано чињеницом да се испред суфикса, дакле на позицији творбене основе налази деривирана формација. Је ли, на пример, именица *балавица* мотивисана именицом *бале* или придевом *балав*, или пак није ни једним ни другим, него именицом *балавац*. Очито је да пре-цизирање мотивационих односа и утврђивање основинске речи није тако једноставно како се на први поглед чини. Разумљиво је зато што се на разним странама говори о разним типовима (врстама) мотивације, с једне и о разним мотивационим смеровима, с друге стране. У славистици се о овим питањима расправљало и са теоријског и са практичног становишта. Треба ипак рачунати с тим да говорник који производи неку реч у говорном чину тачно зна како то чини и за њега смер мотивације није споран. Претпо-стављамо да ни друга страна у комуникацији такође нема проблема у утврђивању смера мотивације. Дакле, изведеница у тренутку стварања увек име само једну мотивацију. Проблеми се јављају само онда када одређену изведену реч посматра дериватолог, кад он врши одговарајућу анализу.

10. Први који се детаљније позабавио проблемима творбене мотивације и утврђивањем мотивационог смера био је познати чешки дериватолог Милош Докулил¹². Уочивши да поред изведеница у којима је смер мотивације лако одредити, постоје и оне друге у којима форамлно-семантичка веза није сасвим прозирна, позабавио се посебно случајевима које карактерише двострука (и вишеструка) мотивација, уводећи усто и могућност *паралелне мотивације*. Овим и сличним феноменима бавили су се и други слависти, а из свега тога проистекла је идеја о разним врстама и подврстама мотивације. Размотрићемо овде неке од њих.

¹² Исто, стр. 108-110.

А. *Вишеструка мотивација* означава појаву кад један дериват може стајати у релацији према више основинских речи, односно може имати више од једне мотивације.

- Реч *ловац* мотивисана је глаголом *ловити*, што се види из семантичког описа - *онај који лови*. Међутим, мотивисана је и именицом *лов* што произилази из парафразе - *онај који се бави ловом*.¹³ Именице *ратник*, *путник* стоје у мотивационом односу према глаголима *ратовати* (*онај који ратује*) и *путовати* (*она који путује*), али и према именицама *рат* (*учесник рата*) и *пут* (*онај који иде на пут, који је на путу*). Овоме треба додати и трећу могућност, сасвим реалну, по којој се ове речи мотивисане придевима *ратни* (*ратни човек*) и *путни* (*путни човек*).

- Називи као *главоња*, *окоња*, *брадоња*, *кракоња*, *носоња* мотивисани су својим односом према придевима на *-ат* (*глават*, *окат*, *брадат*, *кракат*, *носат*) али и према именицама јер значи човека кога карактерише величина онога што је означено именицом у основи.

- Речи као *жутокљунац*, *седобрадац*, *црногривац*, *дебелокожац* јесу деадјективи, ако се схвати да су мотивисане придевима *жутокљун*, *седобрад*, *црногрив*, *дебелокож* (исп. *седобрадац* = *седобрад човек*), али се могу протумачити и као да су мотивисане синтагмама *жути кљунац*, *седа брада*, *црна грива*, *дебела кожа* (нпр. *црногривац* = *коњ црне гриве*).

- Речи *кројачница*, *ковачница*, *писарница* у основинском делу имају изведене именице *кројач*, *ковач*, *писар*, па би се могло казати да су њима и мотивисане, али се оне, ипак, данас мотивационо ослањају првенствено на глагол, и схватају се у складу с тим као места где се кује, пише. Није, међутим, немогућа ни мотивација која се ослања на придеве, с обзиром на значењску парафразу типа *ковачка радионица*, *кројачка радња*, *писарска канцеларија*.

- Именица *туђинац* мотивисана је именицом *туђина* (*онај који је из туђине*), али је једнако могућа и придевска мотивација која произилази из парафразе *онај који је из туђега краја*, *из туђе земље*.

- Именице женског рода типа *туђинка*, *штедљивица*, *путница* могу имати две, па и три различите мотивације, што се види и из лексикографске дефиниције: *туђинка* - *женска особа туђинац...*; *она која је из туђе земље, туђег краја*; *штедљивица* је - *она која штеди, женска особа штедљивац*, а *путница* је *жена путник*.¹⁴ Могуће су, међутим, и друкчије значењске интерпретације, а оне откривају и друкчије мотивационе односе. Тако би *туђинка* могла да се опише и као *жена из туђине*, *штедљивица* се може описати и као *штедљива жена*, док

¹³ Исп. и дефиницију у РМС.

¹⁴ Исп. РМС.

именица *путница* може да се доведе и у везу са глаголом путовати (*жена која путује*), са именицом *пут* (жена која је на путу) и сл. Онда када је према именици која означава биће мушког пола направљена именица која означава биће женског пола у лексикографији често користе управо творбену парафразу: *крадљивица* = *жена крадљивац*, што значи да је у оваквим паровима речи смер мотивације јасан: именица мушког рода мотивише именицу женског рода. На овакав начин, унифицирано, може се смер мотивације одредити на исти начин и код других деадјективних парова типа *старац* : *старица*, тј. именица *старица* била би тако мотивисана именицом *старац*. На тај начин се поједностављује одређивање смера мотивације, а изведеница женског рода постаје формално-семантички пандан именици мушког рода. Има, не без разлога, и друкчијих тумачења анализираних парова речи која иду за тим да формације типа *старица* посматрају независно од назива за мушки пол, тј. сматрају их деадјективима (*старица* = *стара жена*).¹⁵

Из овога се види да се вишеструка мотивација јавља по правилу онда када са као основинска реч јави већ мотивисана (изведена) реч што даје могућност да се мотивација одређује не само према изведеној основинској речи као целини, већ и директно према њеној основи.

Б. *Паралелна (двосмерна, узајамна) мотивација* јавља се у случајевима када чланови парова речи са истом основом један другог мотивишу. Наиме, у неким паровима истокорених речи пружа се могућност такве узајамне мотивације, односно у тренутку посматрања могућа су оба смера мотивације. У такве парове речи иду, на пример: *ухода* → *уходити*, *рад* → *радити*, *столар* → *столарство*, *оптимист(а)* → *оптимизам*. У оваквим случајевима могући су двојаки путеви у одређивању смера мотивације. У неким паровима могућа је двојака семантичка интерпретација из чега произилази и двојак смер мотивације: *столар* можемо описати као *онај који се бави столарством* (тада је *столарство* основинска реч, дакле *столарство* →), а *столарство* можемо описати као *занимање столара* (онда је *столар* основинска реч, дакле *столар* →). У оваквим случајевима можемо дати предност формалној страни мотивационе везе и одредити следећи мотивациони смер: *столар* → *столарство*. Онда, међутим, када формални критеријум не помаже, решење се може наћи на семантичкој страни, тј. помаже семантичка парафраза. Ван сваке сумње међу именицама на *-ист/а/* и на *-из(а)м* постоји, начелно, веома блиска семантичка корелација и то у тој мери да се стиче утисак како оне увек долазе “у пару”. Ова релација добија, могло би се рећи, статус творбеног модела који је маркиран формално - формантима *-ист/а/* и *-из/а/м*, а семантички - општом парафразом – *лице у релацији према садржају означеном именицом на -из/а/м*. Идући за семантичким критеријумом утврђујемо мотивациони правац: *пацифист/а/* ← *пацифиз(а)м*. Дакле, реч

¹⁵ Исп. Рајна Драгићевић (2001), стр. 28.

на *-ист/а/* семантички је сложенија, што се види и из лексикографске дефиниције (која се овде поклапа са творбеном): *присталица пацифизма*. Елемент у коме је именица на *-ист/а/* сложенија јесте *онај који (лице које) пристаје уз пацифизам*. Тај елемент (*онај, лице/особа*) формално је у деривату представљен формантом *-ист/а/* и преко њега дериват упућује на сасвим друкчији десигнат од онога на који упућује именица на *-из(а)м*. Готово према свакој именици на *-из/а/м* која значи *учење, правац, идеју, поглед, теорију* стоји корелативни назив *лица/ особе* на *-ист/а/* са одговарајућом семантиком.

Велик проблем у одређивању мотивационог смера “праве” именице какве су: *лингвист/а/* (*научник који се бави лингвистиком*), *полонист/а/* (*онај који се бави полонистиком*), *славист/а/* (*стручњак у славистици*), *оријенталист/а/* (*онај који се бави орије-нталистиком*), *германист/а/* (*онај који се бави германистиком*)¹⁶ сл. Као корелативни партнери именица на *-ист/а/*, судећи по наведеним дефиницијама, долазе формације на *-ика* (односно *-истика*). Ради унификације у идентификацији основинске речи и одређивању семантичке парафразе, требало би пронаћи најједноставније решење којим би била обухваћена већина примера, а то је, по нашем мишљењу, оно које се може представити формулом: *лице који се бави оним што значи именица на -истика*.

В. *Универбална мотивација* се јавља у примерима када према изведеној речи стоји вишечлана синтаксичка конструкција која врши функцију мотиватора. Реч је заправо о случајевима двоструке номинације: једна је представљена синтагматским називом (*саобраћајна несрећа*), а друга семантички еквивалентном именичком изведеницом (*саобраћајка*). Овакав творбени поступак познат је под називом *универбација* (*универбизација*).¹⁷ Исп. примере: *генерална проба* = *генералка*, *моторна тестера* = *моторка*, *тотална штета* = *тоталка*, *неонска цев* = *неонка*, *снајперска пушка* = *снајперка*, *културни радник* = *културњак*, *пластични тањир* = *пластиканер* итд. Међу овим номинацијама, у комуникативном смислу, семантичке разлике нема, али постоји разлика у погледу функционалне дистрибуције: синтагматске формације припадају официјелној, неутралној сфери употребе, а универбизоване формације су одлика разговорне и професионалне сфере. Смер мотивације је јасан и иде од синтагматских формација ка изведеницама (*саобраћајна несрећа* → *саобраћајка*).

У сасвим ретким случајевима универбизована формација може добити статус неутралне лексеме, као што се десило, рецимо, са именицом *олимпијада* коју из савремене перспективе морамо интерпретирати као универбум од синтагматског назива *олимпијске игре* (а не од Олимп или Олимпија).

¹⁶ Дефиниције су преузете из РМС-а.

¹⁷ Исп. о томе више у Ћорић 1991. и 1996.

ЛИТЕРАТУРА

Barić Eugenija (1980) *Imeničke složenice neprefiksalne i nesufiksalne tvorbe*, Zagreb.

Белић Александар (1958), *О језичкој природи и језичком развоју* (лингвистичка испитивања), I књига, Београд.

Белић Александар (1949) *Савремени српскохрватски књижевни језик, II део: Наука о грађењу речи*, Београд, 1949. Прештампано у: Александар Белић (2000) *Универзитетска предавања из савременог српскохрватског језика*, Изабрана дела 14, Београд.

Grzegorzczukowa Renata / Puzynina Jadwiga (1979) *Słowotwórstwo współczesnego języka polskiego, Rzeczowniki sufiksalne rodzime*, Warszawa.

Waszakowa Krystyna (1994) *Słowotwórstwo współczesnego języka polskiego, Rzeczowniki sufiksalne obce*, Rozprawy uniwersytetu warszawskiego, Warszawa.

Грамматика современного русского литературного языка (1970) Академия наук СССР, Институт русского языка, Москва.

Gramatyka współczesnego języka polskiego, Morfologia, Słowotwórstwo (1984) Warszawa.

Dokulil Miloš – Kuchař Jaroslav (1977) *Slovotvorná charakteristika cizích slov*, Naše Reč, 4, Praha, 169-185.

Драгићевић Рајна (2001) *Придеви са значењем људских особина у савременом српском језику* (Творбена и семантичка анализа), Београд,

Земская Е. А. (1992) *Словообразование как деятельность*, Российская академия наук, Москва.

Земская Е.А., Китайгорская М. В, Ширяев Е. Н. (1981) *Русская разговорная речь, Общие вопросы, Словообразование, Синтаксис*. Москва.

Земская Е.А. (1978) *О парадигматических отношениях в словообразовании*, у: Русский язык, вопросы его истории и современного состояния, Москва, 63-77.

Земская Е. А. (1992) *Словообразование как деятельность*, Российская академия наук, Москва.

Ћирачек Иржи (1972) *Интернациональные суффиксы существительных в современных славянских языках*, Slavia 1, Praha, 1-7.

Караџић Стефановић Вук (1969), *Главна свршивања сушности-телни и прилагателни имена у српском језику*, у: Сабрана дела Вука Караџића, Просвета, књига осма, Београд.

Mluvnice češtiny (1986) Fonetika, Fonologie, Morfonologie a morfematika, Tvoření slov, ACADEMIA, Praha.

Лопатин В.В. (1977) *Русская словообразовательная морфемика*, Москва.

Речник српскохрватског књижевног језика, I – VI (Нови Сад/Загреб, 1967, I-II; Нови Сад – Загреб, 1969, III; Нови Сад, 1971, IV; Нови Сад, 1973, V; Нови Сад, 1976, VI).

Речник српскохрватског књижевног и народног језика (1959-), I-XVI, Српска академија наука и уметности, Београд.

Словообразовательная номинация, у: *Языкова номинация*, Академия наук СССР, Москва, 1977, 55-73

Станојчић Живојин / Поповић Љубомир (1992) *Граматика српског језика*, уџбеник за I, II, III и IV разред средње школе, Београд.

Улуханов И. С. (1996) *Единице словообразовательной системы русского языка и их лексическая реализация*, Москва.

Улуханов И. С. (1977) *Словообразовательная семантика в русском языке и принципы ее описания*, Москва.

Улуханов И.С. (1974) *Словообразовательная семантика и принципы ее описания в грамматиках славянских языков*, у: *Грамматическое описание славянских языков, Концепции и методы*, Москва, 121-136.

Marie Šechová a kolektiv autorů (1996) *Čeština - Řeč a jazyk*, Praha.

Торић Божо (1991) *О неким творбеним моделима са становишта језичке економије*, НССВД 20/2, Београд, 325-334.

Торић Божо (1996) *О суфиксалној универбацији у српском језику*, Српски језик 1, бр. 1-2, Београд, 60-64.

Božo Ćorić

ON THE NOTION OF MOTIVATION IN WORD-FORMATION

Summary

The paper is dealing with the notion of word-formational motivation, examined on the Serbian language materiel. The word-formational motivation includes two coordinates – semantic and formal. A language consists of motivated and non-motivated words. For the word-formation, the first ones are the most essential. To be classified into the motivated ones, a word should be in both semantic and formal connection with some other word. “The other word” can be both simple and derived. When the basic word is simple, the direction of the motivation can easily be defined. But when the basic word is derived by itself, then it is not always easy to determine the direction of motivation. That is why one can speak of different motivational directions, as well as of different types of motivation.

